

SYLWETKI ENTOMOLOGÓW

JANUSZ ANTONI CZYŻEWSKI

Marian i Jarosław Łomniccy na kartach dziejów entomologii w Polsce¹

Marian Łomnicki (1845–1915), ogłaszając drukiem w roku 1866 swe pierwsze doniesienie naukowe pt. „Przyczynek do fauny chrząszczy galicyskich”, zapoczątkował sześćdziesięcioletnie badania entomologiczne prowadzone systematycznie w kilku regionach południowo-wschodniej Polski. Twórczy ten okres zamknął Jego syn, Jarosław Łomnicki (1873–1931), wydaną pośmiertnie w roku 1931 rozprawą pt. „Przegląd mrówek (*Formicidae*) Tatr polskich”. Wypada zauważyć, że działalność naukowa obu badaczy była uderzająco podobna i wielokierunkowa, przy czym zawsze poprzedzona wszechstronnymi studiami wstępnymi. Obydwaj rozwijali prace badawcze w różnych działach zoologii, paleontologii i geologii.

Marian Łomnicki, wybitny badacz chrząszczy fauny krajowej

Marian Alojzy Łomnicki² urodził się 9 września 1845 r. w Baworowie koło Tarnopola w rodzinie szlacheckiej, z ojca Jakuba i matki Magdaleny z Borkowskich. Uczęszczał do Gimnazjum Akademickiego we Lwowie, gdzie jego nauczycielami byli zoolog Maksymilian Siła-Nowicki i geolog Seweryn Płachetko. Jako stypendysta Włodzimierza hrabiego Dzieduszyckiego³ studio-

¹ Autor szkicu biograficznego serdecznie dziękuje mgrowi Wojciechowi Bogatce za pomoc w zbieraniu materiałów do opracowania artykułu, a drowi Wojciechowi Czechowskiemu i doc. Maciejowi Mroczkowskiemu za przejrzenie maszynopisu i podzielenie się uwagami.

² Obszerniejsze informacje o życiu i działalności Mariana Łomnickiego zawierają m.in. następujące opracowania: T. Wiśniowski 1916 (Rozpr. i Wiadom. z Muz. im. Dzieduszyckich, 2, 3-4: 113–142, fot., bibliogr.), S. Sokołowski, J. Hirschler i W. Rogala 1917 (Kosmos, 41 (1916): 1–27, bibliogr.), W. Kulczyński 1919 (Spraw. Kom. Fizyogr. AU, 51 (1917): XVI–XVIII), G. Brzęk i S. Czarniecki 1973 (Pol. Słownik Biogr., 18, 3 (78): 390–391, źródła biogr.).

³ Porównaj szkic historiograficzny poświęcony fundatorom Muzeum imienia Dzieduszyckich (S. Feliksiak 1976, Przegl. Zool., 20, 1: 7–30, 3 fot., bibliogr.).

wał nauki przyrodnicze w latach 1864–1867 w Uniwersytecie Jagiellońskim i w latach 1867–1868 w Uniwersytecie Wiedeńskim.

Przez trzydzieści pięć lat pracował jako nauczyciel gimnazjalny we Lwowie (1869–1870; 1879–1905) i w Stanisławowie (1870–1879). W latach 1878–1882 wykładał zoologię w Wyższej Szkole Rolniczej (późniejszej Akademii Rolniczej) w Dublanach. W 1905 objął stanowisko kustosa (tytularnego dyrektora) Muzeum Przyrodniczego im. Dzieduszyckich we Lwowie i kierował placówką do końca życia. Dla tego muzeum już jako uczeń gimnazjum gromadził i opracowywał zbiory naukowe, głównie entomologiczne. Był współpracownikiem Komisji Fizjograficznej Krakowskiego Towarzystwa Naukowego (później Akademii Umiejętności), współzałożycielem, organizatorem i działaczem powołanego w roku 1875 Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Mikołaja Kopernika (od roku 1892 członkiem Zarządu i dwukrotnie prezesem).

Marian Łomnicki od lat gimnazjalnych i uniwersyteckich był nie tylko uczniem, ale współpracownikiem profesora Maksymiliana Siła-Nowickiego (1826–1890)⁴. Bliskie stosunki koleżeńskie z czasów wspólnych studiów łączyły go także z profesorem Antonim Wierzejskim (1843–1916)⁵; w roku 1867 otrzymali zasiłek z Komisji Fizjograficznej Krakowskiego Towarzystwa Naukowego i razem prowadzili badania faunistyczne w okolicach Krakowa. W szczególności serdecznej więzi przyjaźni pozostawał z profesorem Władysławem Kulczyńskim (1854–1919)⁶.

W uznaniu wielkich zasług Mariana Łomnickiego dla polskiej nauki i kultury na polu twórczości badawczej i działalności organizacyjnej Senat Uniwersytetu Lwowskiego w roku 1912 nadał Mu zaszczytny tytuł doktora filozofii honoris causa, a godność członka honorowego przyznało w roku 1909 Polskie Towarzystwo Przyrodników im. M. Kopernika i w roku 1913 Polskie Towarzystwo Tatrzańskie. Wielu botaników, zoologów i paleontologów poświęciło naszemu wybitnemu przyrodnikowi nowo opisane dla wiedzy taksony roślin i zwierząt, w tym również organizmów kopalnych.

Marian Łomnicki zmarł nagle na atak serca 25 września 1915 r. we Lwowie i został pochowany na miejscowym cmentarzu Łyczakowskim.

⁴ Przebieg życia i działalności Maksymiliana Siła-Nowickiego przedstawili w rozprawie monograficznej Z. Fedorowicz i Z. Kawecki 1962 (Memorab. Zool., **8**, 140 ss., 16 ilustr., bibliogr.).

⁵ Przebieg życia i działalności Antoniego Wierzejskiego podał w rozprawie monograficznej Z. Fedorowicz 1970 (Memorab. Zool., **21**, 82 ss., 6 ilustr., bibliogr.).

⁶ Przebieg życia i działalności Władysława Kulczyńskiego podał w rozprawie monograficznej Z. Kawecki 1967 (Memorab. Zool., **18**, 112 ss., 11 ilustr., bibliogr.).

Fot. 1. Marian Alojzy Łomnicki

Na uroczystym posiedzeniu Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. M. Kopernika ku uczczeniu pamięci Mariana Łomnickiego w dniu 16 maja 1916 r. we Lwowie, charakteryzując Jego działalność na polu zoologii, profesor Jan Hirschler zakończył swój wykład słowami: „Ten zasłużony przyrodnik należał do uczonych wyjątkowo sumiennych. Nie gonił za chwilowym poklaskiem; długo w głowie ważył, nim swe myśli w słowo drukowane przyodział. Stawiał fundamenty trwałe pod fizyografię Polski, czując, że każda najdrobniejsza cegiełka stanie się na zawsze jej własnością i na zawsze swą wartość zachowa. Bo też nie mógł się inaczej do niej odnosić On, któremu głębokie ukochanie przyrody polskiej było sprężyną w Jego wielkiej i znakomitej pracy” (patrz cytowane opracowanie S. Sokołowski, J. Hirschler i W. Rogala 1917).

Wieloletnie studia faunistyczne nad chrząszczami

Pozostając pod bezpośrednim wpływem Maksymiliana Siła-Nowickiego, Marian Łomnicki podjął badania faunistyczno-fizjograficzne nad owadami w południowych i południowo-wschodnich regionach Polski.

Pierwsze ogłoszone drukiem przyczynki do znajomości chrząszczy krajowych zawierają opracowane materiały faunistyczne pochodzące z różnych rejonów ówczesnej Galicji (1866, 1868 c), zebrane w okolicach Bochni, Drohobycza i Tarnopola (1867) oraz w czasie wycieczek na Czarnogórę (1868 a) i na Łomnicę tatrzańską (1868 d). W doniesieniach tych M. Łomnicki wykazał, że jest już dojrzałym faunistą, zajmującym się nie tylko poszukiwaniem w terenie nowych gatunków i form chrząszczy, ale ponadto ma zdolność krytycznej analizy warunków ich występowania w określonych siedliskach, a jednocześnie interpretowania stwierdzonych zależności w świecie owadów. Dowodem tego jest wydzielenie przez badacza kilku krain faunistycznych w Tatrach, które odpowiadają pionowemu zasiedleniu przez obserwowane chrząszcze (1868 b).

Wiele danych o chrząszczach znajdujemy w sprawozdaniach M. Łomnickiego z wycieczek zoologicznych na Podole pomiędzy Seretem, Zbruczem a Dniestrem (1870 b, 1877), w Góry Sołotwińskie (1878 b, 1880) i Stryjskie (1882 b), w spostrzeżeniach nad pojawami w świecie zwierzęcym gromadzonych przez kolejnych kilka lat w okolicach Stanisławowa (1875, 1876–1878 a). M. Łomnicki poświęcił specjalne rozprawy chrząszczom fauny Lwowa i okolicy (1890–1906).

Dalsze materiały do znajomości występowania chrząszczy na badanych obszarach zawierają zapiski faunistyczne (1870 a, 1876–1878 b) oraz dodatkowe kolejne wykazy chrząszczy nowych dla fauny Galicji (1874, 1875–1908).

W omawianym dorobku naukowym M. Łomnickiego odrębną pozycję stanowi opis nowego dla wiedzy chrząszcza *Otiorhynchus dzieduszyckii* nov. sp. (*Col., Curculionidae*) (1881). Okazało się jednak, że gatunek ten był uprzednio (w 1837 r.) opisany pod nazwą *Otiorhynchus rotundatus* Siebold. W tym miejscu należy również wymienić artykuł problemowy na temat warunków geograficznego rozmieszczenia owadów tęgopokrywych (*Coleoptera*) w Karpatach (1911).

Pierwszym podsumowaniem przez Mariana Łomnickiego swoich wieloletnich studiów nad chrząszczami był katalog „Catalogus coleopterorum Haliciae” (1884 c), obejmujący 3182 gatunki i 130 odmian chrząszczy galicyjskich. Zawierał on ponad 660 gatunków i odmian więcej niż opublikowany o dziesięć lat wcześniej przez Maksymiliana Siła-Nowickiego „Verzeichnis galizischer Käfer” w dziele «Beiträge zur Insektenfauna Galiziens» (Kraków 1873).

W wydanym następnie katalogu „Chrząszcze czyli tęgopokrywe (*Coleoptera*) w zbiorach Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie” (1886) M. Łomnicki podjął próbę wydzielenia krain faunistycznych Polski oraz porównania chrząszczy fauny krajowej z fauną Siedmiogrodu, Czech, Prus, południowej Francji, półwyspów Apenińskiego i Bałkańskiego, a także z fauną Alp, Pirenejów i Gór Skandynawskich.

W kilka lat później M. Łomnicki wydał „Wykaz chrząszczy czyli tęgopokrywych (*Coleoptera*) ziem polskich” (1913), obejmujący 5396 gatunków i przeszło 1200 odmian znanych wówczas, z czego około 1300 to gatunki po raz pierwszy wykazane przez autora z obszaru Polski. Dzieło wymienione przez ponad pięćdziesiąt lat stanowiło podstawę wszystkich opracowań faunistycznych chrząszczy krajowych, a w chwili obecnej jest nadal stale cytowane, zwłaszcza w wydawnictwach monograficznych «Klucze do oznaczania owadów Polski» oraz «Katalogi fauny Polski».

Przyczynki do znajomości innych owadów krajowych

Badania faunistyczno-fizjograficzne Mariana Łomnickiego nad owadami, oprócz chrząszczy, obejmowały także owady prostoskrzydłe oraz pluskwiaki różnoskrzydłe i równoskrzydłe.

Kilka rozpraw poświęcił pojawom szarańczaków (*Orthoptera*) w badanych rejonach Galicji (1875–1905), a osobno podał wykaz gatunków zebranych w górach Sołotwińskich (1878 a) i w okolicach Lwowa (1905). W ten sposób owady prostoskrzydłe fauny Galicji wzbogacił o 43 gatunki poprzednio tam nie notowane. Ponadto M. Łomnicki ogłosił zapiski ortopterologiczne (1879) i notatkę o szarańczaku *Anacridium aegyptium* (Linn.) [= *Acridium aegyptium* (Linn.)] (1906), który był kilkakrotnie zawlekany na nasze ziemie, a nieraz przylatywał z południowej Europy.

Występowanie pluskwiaków różnoskrzydłych (*Heteroptera*) ówczesnie znanych w Galicji przedstawił w większej rozprawie (1882 a) i w osobnym doniesieniu (1884 a) zamieścił dodatkowy ich wykaz faunistyczny. Podobnie większą rozprawę (1884 b) poświęcił pluskwiakom równoskrzydłym (*Homoptera*) znanym już wtedy w Galicji. Ogółem pluskwiaki w faunie Galicji wzbogacił o 148 gatunków po raz pierwszy stwierdzonych przez siebie na omawianym obszarze.

Marian Łomnicki badania faunistyczno-fizjograficzne nad owadami prowadził przez blisko pięćdziesiąt lat. Wszystkie ogłaszane drukiem doniesienia i rozprawy były opracowane starannie, a podsumowanie wyników badań autor ujmował zawsze z wielką sumiennością i ostrożnością.

Badania owadów kopalnych

Omawiając całokształt dorobku naukowego Mariana Łomnickiego na polu entomologii, nie można pominąć jego badań nad owadami fauny dyluwialnej. W rozprawie o owadach plejstocenijskich znalezionych w okolicy Borysławia (1894 a), obok opisu 80 gatunków owadów, w tym 61 gatunków nowych dla wiedzy, autor przedstawia obraz stosunków fizjograficznych, wśród których

żyła i rozwijała się opisana przez niego fauna. Podobnie cenne informacje o plejstocenijskich owadach znajdujemy w opracowaniu bogatych wykopalisk wydobytych w wyniku głośnej w świecie naukowym akcji staruńskiej (1914), której M. Łomnicki był jednym z głównych organizatorów. Krótką informację o badaniach M. Łomnickiego nad owadami kopalnymi należy uzupełnić wzmianką o zebranych przez niego materiałach do poznania miocenijskiej fauny Lwowa i najbliższej okolicy (1897, 1906 b).

Pogadanki „owadnicze”

Badacz, który prowadzi przez kilka lat obserwacje faunistyczne nad owadami, nie może nie zauważyć zjawiska stopniowego narastania liczebności określonych gatunków w danym środowisku oraz cykliczności w pojawach ich populacji. Nic więc dziwnego, zwłaszcza biorąc pod uwagę bliskie kontakty i współpracę z Maksymilianem Siła-Nowickim, że Marian Łomnicki wygłosił odczyt na temat „Znaczenie owadów w gospodarstwie przyrody” (1869), a następnie przedstawił wyczerpująco zagadnienie w ujęciu popularnym jako pierwszy odcinek zaplanowanego cyklu artykułów pod tytułem „Pogadanki owadnicze” (1870 c) w czasopiśmie botaniczno-ogrodniczym «Flora», organie Lwowskiego Towarzystwa Ogrodniczo-Sadowniczego. Artykuł był napisany pięknym staropolskim językiem literackim, to też pragnę przytoczyć tu choćby krótkie fragmenty tekstu.

Na wstępie M. Łomnicki zamieścił powszechnie znane przysłowie «Každy ma swego mola, co go gryzie». „Stara to jak świat prawda ma swój odległy początek w przed adamowym czasie, kiedy to ziemia nasza bujniejszą niż obecnie stroiła się szatą roślinną, [...]. W on czas jeszcze w zagrzebanym już dawno świecie roślinnym spotyka się geolog na nieszczęście z molami [...] — dokuczającymi ówczesnym prastarym borom [...]”.

„Że ówczesne lasy nie bardzo błogiem cieszyły się życiem, pominąwszy niszczące huragany i przedświatowe zalewy, dowodem tego jest malutkie stworzonko wykryte w łupkach kamiennego węgla, żyjątko zaliczające się do owadów i to chrząszcz pokrewny dzisiejszym ryjkowcom, które wraz z innymi owadami silny i wielutysięczny tworzą zastęp, walczący jednym zbitym szeregiem na zabój nie tylko z wiotkimi ziołami, strojnemi w bujne kwiecie, lecz nawet i z drzewami, olbrzymami dawnej i dzisiejszej roślinności”.

Na tle zjawisk obserwowanych w przyrodzie autor omówił w historycznym rozwoju ziemi i człowieka pojęcia owadów szkodliwych w ogrodach („łakome skoczne susówki czyli pchły ziemne, jak je inaczej zowią gosposie”), na polach („nienasycona wędrowna szarańcza”, „gąsienice chrząszcza łokasia”, „napadający łany rzepakowe słodyszek”, „podziemne gąsienice ćmysówki”) i w lasach („zdradzieckie korniki”, „majowe chrabąszcze”, „butny jelonek”, „igrające kózki”, „niepocziwa wełnica nieparka”). Przytoczył przykłady owadów

będących sprzymierzeńcami człowieka („pancerne szczypice”, „zwinne kusaki”, „skrzętne mrówki”) albo dostarczających mu bezpośrednio korzyści (czerwiec polski „koszenila”, majka lekarska, jedwabnik, pszczoła).

„W pogadankach więc naszych zachodzić będzie pytanie, przynajmniej co do znajomych roślin, jakich to one mają nieprzyjaciół i jakie to choroby sprowadzają na nie owe szkodniki. W odpowiedź na te pytania będziemy się starać nietylko bliżej zapoznać z temi owadami, lecz także poznać się z ich sposobem życia, aby następnie można się udać do odpowiednich środków”. [...].

W grupie publikacji Mariana Łomnickiego z dziedziny entomologii można jeszcze wymienić takie artykuły o charakterze popularnym, jak „Wycieczka na Łomnicę tatrzańską” (1868 d), „Krasa owadów” (1871) i „Mrówka” (1872). W tym miejscu pragnę też zwrócić uwagę na jego rozprawę „Powstanie krawędzi północnej płaskowzgórza podolskiego” (1884 e), w której z wielką znajomością przedmiotu przedstawił historyczno-geologiczną przeszłość regionu swoich wieloletnich badań faunistyczno-fizjograficznych.

Jarosław Łomnicki, jego wkład do poznania fauny owadów i zasługi dla zrzeszenia polskich entomologów

Jarosław Ludomir Marian Łomnicki⁷ urodził się 19 maja 1873 r. w Stanisławowie jako syn Mariana Alojzego i Marii ze Szczuckich. Ukończył IV Gimnazjum im. Jana Długosza we Lwowie, gdzie jego ojciec przez dwadzieścia pięć lat uczył przyrody. W latach 1891–1897 odbył wyższe studia uniwersyteckie, szczególnie w zakresie zoologii, paleontologii i geologii, kolejno we Lwowie, Wiedniu i Krakowie. W tym okresie pełnił obowiązki asystenta przy katedrze zoologii (1893–1894) i przy katedrze botaniki (1895–1896) Uniwersytetu Jagiellońskiego, a następnie przy katedrze mineralogii i geologii (1896–1898) Politechniki Lwowskiej.

W latach 1898–1915 był nauczycielem w szkołach średnich, w Krakowie, Lwowie, Kołomyi i ponownie we Lwowie. Jednocześnie pracował jako wolontariusz w Muzeum Przyrodniczym im. Dzieduszyckich we Lwowie, a w roku 1915 przejął po ojcu stanowisko dyrektora. Pozyskał wtedy do współpracy zoologów Jana Kinela i Jana Noskiewicza, a w kilka lat później Romana Kuntzego.

⁷ Obszerniejsze informacje o życiu i działalności Jarosława Łomnickiego zawierają m.in. następujące opracowania: Autobiografia 1900 i 1921 (Rocznik AU Kraków, 1894-1900; Spraw. Tow. Nauk. Lwów, 1, 3: 246–247, bibliogr.), J. Kinel 1931 i 1933 (Przyr. i Techn., 10, 6: 265–267; Pol. Pismo Entomol., 11 (1932), 1-4: 1–16, fot., bibliogr.), G. Brzęk 1973 (Pol. Słownik Biogr., 18, 3 (78): 389–390, źródła biogr.).

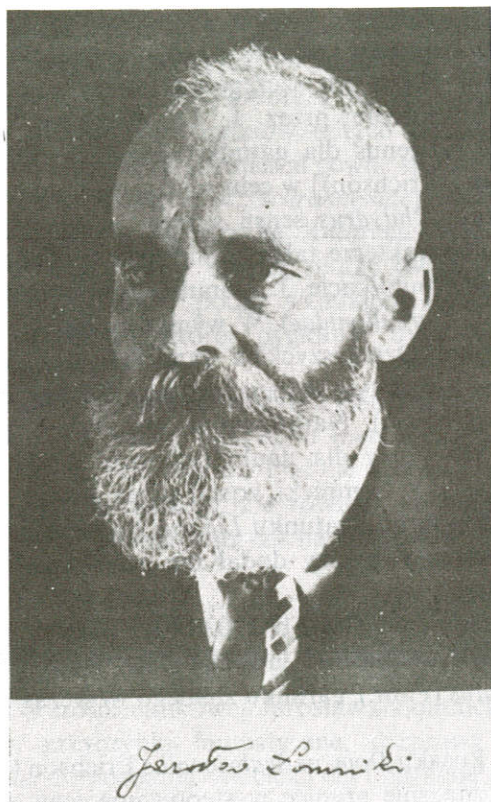
W latach studiów uniwersyteckich został powołany na współpracownika Komisji Fizjograficznej i Komisji Geograficznej Akademii Umiejętności w Krakowie, w roku 1921 przyjęty w poczet członków czynnych Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Ponadto brał żywy udział w rozwijaniu działalności Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. M. Kopernika, Polskiego Towarzystwa Anatomiczno-Zoologicznego i Polskiego Towarzystwa Geologicznego. Był inicjatorem powstania i przewodniczącym Sekcji Entomologicznej przy Polskim Towarzystwie Przyrodników im. M. Kopernika, a następnie współzałożycielem i wiceprezesem Polskiego Związku Entomologicznego (obecnie Polskiego Towarzystwa Entomologicznego).

Jarosław Łomnicki po dłuższej chorobie zmarł 15 kwietnia 1931 r. we Lwowie, został pochowany na cmentarzu Łyczakowskim.

Wspomnienie poświęcone pamięci Jarosława Łomnickiego, najbliższy Jego współpracownik i następca na stanowisku dyrektora Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie, Jan Kinel, podsumował następująco: „W sile wieku odchodzi z naszego grona członek Rodziny, która dobrze zasłużona jest na różnych polach nauki polskiej. Głównym rysem Jego charakteru była niczem nieprzebrana dobroć serca, którą przykuwał ludzi do siebie. Zostawia po sobie wśród nas świetlane wspomnienie i szczery żal; trudno nam pogodzić się z myślą, że braknie nam już na zawsze Jego osoby” (patrz cytowany szkic biograficzny J. Kinel 1931).

Przyczynki taksonomiczne i zoogeograficzne do znajomości krajowych chrząszczy

Jarosław Łomnicki już jako uczeń gimnazjalny rozpoczął twórczość badawczą, ogłaszając w czasopiśmie szwajcarskim swoje pierwsze doniesienie naukowe „Coleopterologische Notizen” (1892). W publikacji tej podaje wiadomości o trzech gatunkach biegaczy z rodzaju *Carabus* Linn.: *C. cancellatus* Illiger, *C. estreicheri* Fisch.-Waldh. i *C. scheidleri* Panzer (*Col. Carabidae*), opisując nowe formy uważane przez autora za rasy geograficzne. Również zagadnienie ras w obrębie tej samej rodziny chrząszczy jest tematem następnej publikacji (1894). Między innymi stwierdza w niej, że wyróżnione przez współczesnych mu entomologów gatunki *C. scheidleri* Panzer i *C. kollari* Palliardi należą do jednego gatunku, rozpadającego się na kilka ras. W rozprawie tej J. Łomnicki dał poznać się jako wytrawny już zoolog i systematyk, o czym świadczy fakt, że poglądy jego przyjęły się ogólnie w latach następnych. Warto tu zaznaczyć, że podział zoogeograficzny Małopolski przyjmuje w omawianej rozprawie zgodnie z poglądami swego ojca (niż, wyżyna podolska, Karpaty), przy czym dość ostro przeciwstawia las stepowi, przeprowadza analogię między stepem a krainą łąk górskich ponad granicą górną lasu.

Fot. 2. Jarosław Ludomir Marian Łomnicki

W dorobku badawczym J. Łomnickiego w dziedzinie entomologii na szczególną uwagę zasługują opracowania taksonomiczne i rozważania zoogeograficzne nad wybranymi grupami owadów. Taki cykl prac otwiera rozprawa o formach gatunku *Nothiophilus aquaticus* (Linn.) (*Col. Carabidae*) (1903 c), w której obok klucza do oznaczania krajowych gatunków rodzaju *Nothiophilus* Dumeril zamieścił autor szczegółowy opis gatunku *Nothiophilus aquaticus* (Linn.) oraz wyróżnionych przez siebie nowych form var. *króli* (z okolic Gródka Jagiellońskiego) i var. *dybowski* (z okolic Zakopanego). Jakkolwiek w latach późniejszych obydwie formy zostały włączone w obręb zmienności ciągłej tego gatunku, nie zmienia to ogólnej wartości pracy świadczącej o dużej wnikliwości J. Łomnickiego jako taksonoma.

Wymienione umiejętności potwierdził w następnej rozprawie o wodolubkach (*Enochrus* Thomson = *Philydrus* Solier; *Col., Hydrophilidae*) Polski (1911), w której do ośmiu gatunków znanych mu współcześnie dodał

dyluwalny gatunek *Enochrus hamifer* (Ganglbauer) [= *Philydrus hamifer* Ganglbauer]. W opracowaniu tym, obok tablic dychotomicznych do oznaczania gatunków, autor podał ich szczegółowe opisy oraz występowanie. Na uwagę zasługuje utworzenie przez J. Łomnickiego nowego podrodzaju *Pseudenochrus* nov. subgenus dla gatunku *Enochrus ochropterus* (Marsham) [= *Philydrus frontalis* (Erichson)] w celu odróżnienia go od wszystkich innych gatunków podrodzaju *Philydrus* sensu stricto.

Cykl rozpraw o charakterze taksonomicznym na temat krajowych chrząszczy zamykają dwie publikacje J. Łomnickiego o ryjkowcach z rodzaju *Liparus* Olivier (*Col., Curculionidae*). W wyniku opracowywania chrząszczy w zbiorach Muzeum im. Dzieduszyckich zamieścił szczegółowe opisy pięciu gatunków z tego rodzaju, w tym jednego nowego dla wiedzy, wraz z podaniem ich rozmieszczenia (1924 a). Natomiast w uwagach o polskich gatunkach rozpucza (1928 a) ten nowy dla nauki ryjkowiec pochodzący z Pokucia i Podola, *Liparus integer* J. Łomnicki, został przez autora uznany za synonim opisanego już z Siedmiogrodu gatunku *Liparus transsylvanicus* Petri; jednocześnie do listy krajowych rozpuczy dodał nie notowany dotychczas gatunek *Liparus dirus* (Herbst).

W krótkich doniesieniach (1902 b, 1903 b) J. Łomnicki podał wiadomość o znalezieniu w okolicy Kołomyi nowego dla fauny krajowej ryjkowca *Otiorhynchus bisulcatus* (Fabr.), gatunku znanego wówczas tylko z południowej Europy.

W doniesieniu o kusakku *Domene scabriocollis* Erichson (*Col., Staphylinidae*) (1926 a) rozszerzył znacznie granice występowania tego gatunku o Karpaty Wschodnie i Zachodnie oraz ich przedgórze. W nawiązaniu do tej jedynej publikacji na temat kusakowatych wypada zaznaczyć, że chrząszcze te były obiektem szczególnego zainteresowania J. Łomnickiego i często o nich zamieszczał wzmianki w rozprawach biologicznych poświęconych mrówkom.

Z innych o podobnym charakterze wcześniejszych prac J. Łomnickiego należy przytoczyć spis gatunków chrząszczy z Argentyny (1895), będący wynikiem ich opracowania przez młodego jeszcze entomologa w Muzeum Przyrodniczym w Wiedniu. Materiały zebrane przez siebie przywiózł do Polski paleontolog Józef Siemiradzki z wyprawy w latach 1891–1892 do Ameryki Południowej. J. Łomnicki w publikacji zaznaczył, że gatunków, które wydawały się nowymi dla wiedzy, nie opisał „ażeby nie zwiększać synonimiki”.

J. Łomnicki opisał nowy dla nauki gatunek sprężyka *Athous mokrzeckii* nov. spec. (*Col., Elateridae*) (1923 b) na podstawie okazów zebranych w Bułgarii w okolicach Kazanlyku przez Zygmunta Mokrzeckiego. Dotychczas ten gatunek jest uznawany za odrębny, chociaż, jak to wynika z późniejszych notatek, sam J. Łomnicki skłonny był go uważać jako synonim gatunku *Athous proximus* Hampe.

W doniesieniach z badań nad biegaczowatymi (1898 b, 1898 c) J. Łomnicki

podjął próbę wyjaśnienia zagadnień zaniku skrzydeł błoniastych oraz zaniku barwnika czarnego w nogach chrząszczy w obrębie rodzaju *Carabus* Linn. Zjawiska te autor tłumaczy oryginalną hipotezą oszczędności energii w wyniku zahamowania funkcji określonych organów u tych owadów.

W innych notatkach J. Łomnicki zamieścił pewne spostrzeżenia biologiczne o krawcu *Lethrus cephalotes* Pallas (*Col.*, *Scarabaeidae*) (1900) oraz wiadomość o sposobie przepoczwarczenia się mrzyka *Anthrenus verbasci* (Linn.) (*Col.*, *Dermestidae*) (1901), którego larwy niszczą okazy owadów na szpilkach w kolekcjach muzealnych. Wreszcie podał wzmiankę o samicy chrabąszcza *Melolontha melolontha* (Linn.), której pygidium było tępo zakończone i pozbawione kolców (1923 a).

Artykuł J. Łomnickiego „O karteczkowaniu zbiorów chrząszczów” (1925 d) reprezentuje publikację o szerszym znaczeniu metodycznym i zawiera cenne uwagi na temat sposobów etykietowania. Podane zalecenia można zastosować nie tylko do omawianych chrząszczy, ale również do zbiorów innych grup owadów z różnych rzędów, preparowanych na sucho lub konserwowanych w płynie utrwalającym.

Studia taksonomiczno-faunistyczne i biologiczne nad mrówkami

Znaczną część twórczości naukowej Jarosława Łomnickiego w dziedzinie entomologii zajmują przyczynki faunistyczne, rozprawy taksonomiczne i obserwacje biologiczne do poznania tak ciekawej i odrębnej grupy błonkówek, jaką są mrówki (*Hym.*, *Formicoidea*).

J. Łomnicki w zapiskach naukowych wymienia stanowiska krajowe rzadkiego gatunku mrówki *Anergates atratulus* Schenck (*Hym.*, *Myrmicidae*) (1919 b), podaje spis mrówek zebranych na Litwie przez naszego zoologa Jana Grochmalickiego (1920 b), zamieszcza przyczynek do opisu królowej mrówki *Sysphincta europaea* Forel (*Hym.*, *Poneridae*) (1922 c). W dalszych doniesieniach zajmuje się zagadnieniem stanowiska systematycznego mrówek rodzaju *Messor* Forel (*Hym.*, *Myrmicidae*) z Podola (1922 d, 1922 e), a także ogłasza opis nowego dla wiedzy gatunku *Plagiolepis vindobonensis* nov. sp. (*Hym.*, *Formicidae*) spośród mrówek zebranych w okolicy Wiednia (1925 c).

Na szczególną uwagę zasługuje taksonomiczno-faunistyczny przegląd mrówek z rodzaju *Formica* Linn. (*Hym.*, *Formicidae*) występujących w Polsce (1925 a). W rozprawie tej, obok opisu omawianych gatunków, J. Łomnicki przytoczył taksonomię i synonimikę wielu opisywanych form dla gatunków tego rodzaju. Autor ustosunkował się krytycznie do opracowań taksonomicznych Augusta Forela, a zwłaszcza przeciwstawił się tworzeniu przez niego nazw dla form przejściowych pomiędzy gatunkami. Należy podkreślić pierwszą próbę uporządkowania przez J. Łomnickiego zagadnienia form niższych od gatunku, często opisywanych w obrębie rodzaju *Formica* Linn.

Swoje przygotowanie w zakresie taksonomii mrówek J. Łomnicki potwierdził podejmując się opracowania mrówek zebranych przez polskiego entomologa Szymona Tenenbauma na Wyspach Balearskich (1925 b). Wykaz faunistyczny zawiera omówienie 16 gatunków mrówek, a w tym wyróżnienie i opis nowego dla wiedzy taksonu *Myrmica albuferensis* nov. sp. (Hym., Myrmicidae). Okazało się później, że gatunek ten został już wcześniej opisany z Hiszpanii pod nazwą *Myrmica rolandi* Boudr.

W spisie mrówek Lwowa i okolicy (1928 b) J. Łomnicki podał 40 gatunków oraz przedstawił nowe uwagi na temat taksonomii niektórych gatunków z rodzaju *Formica* Linn. Przyjął jako kwestię nie rozwiązana zagadnienie występowania różnych form w obrębie gatunków *Myrmica scabrinodis* Nyl. i *Stenammina westwoodi* Westw. (Hym., Myrmicidae) oraz *Tapinoma erraticum* Latr. (Hym., Dolichoderidae).

W rozprawie na temat mrówek Tatr polskich (1931) J. Łomnicki uwzględnił 22 gatunki, z których 16 stwierdził w polskiej części Tatr. Na podstawie zebranego obfitego materiału wykazał ich pionowe rozmieszczenie: 15 gatunków w reglu dolnym, 10 gatunków w reglu górnym i 3 gatunki w piętrze hal. Zespół mrówek w faunie polskich Tatr według autora jest niezwykle ubogi, co tłumaczy dużym wzniesieniem podnóża Tatr oraz północną ekspozycją stoków po stronie polskiej, a zatem bardziej surowymi warunkami klimatycznymi.

Wymienione wyżej publikacje o charakterze taksonomiczno-faunistycznym często zawierają również dorywcze spostrzeżenia z życia mrówek, lecz obserwacjom ściśle biologicznym J. Łomnicki poświęcił specjalne doniesienia i rozprawy. O znalezieniu karłowatych samców w gnieździe *Formica (Raptiformica) sanguinea* Latr. (Hym., Formicidae) poinformował w krótkim doniesieniu (1921), a zjawisko to nazwał mikrandrją. Stwierdzony przypadek tłumaczy obecnością w mrowisku drobnego kusaka *Lomechusa strumosa* (Fabr.).

Na przykładzie kolonii mieszanej mrówek *Lasius (Chthonolasius) umbratus* Nyl. i *Lasius (Dendrolasius) fuliginosus* Latr. (Hym., Formicidae) J. Łomnicki przedstawił na łamach międzynarodowego czasopisma entomologicznego (1922 c) swoje poglądy na zjawisko pasożytnictwa społecznego. Podobnie w obszerniejszej rozprawie (1924 b) omówił zjawisko gynandromorfizmu wśród mrówek gatunku *Myrmica rugulosa* Nyl.

Badania owadów kopalnych

Bliższe zainteresowanie się Jarosława Łomnickiego zagadnieniami owadów kopalnych nastąpiło w okresie jego studiów w Wiedniu i nawiązaniem osobistych kontaktów z wybitnym entomologiem i paleontologiem Ludwigiem Ganglbauerem, dyrektorem tamtejszego Muzeum Przyrodniczego.

Pierwszą pracą badawczą J. Łomnickiego w tej dziedzinie jest opis nowego

dla wiedzy gatunku sprężyka *Elater wiśniowskii* nov. sp. (Col., Elateridae) (1901 a, 1903 a) na podstawie szczątków pokryw chrząszcza znalezionych przez geologa Tadeusza Wiśniowskiego w łożach miocenijskich w okolicach Kołomyj. Opisany sprężyk jest zbliżony do szeroko rozmieszczonego w Palearktyce gatunku *Elater ferrugatus* Lacordaire.

W publikacji „Kopalne owady” (1912), stanowiącej streszczenie i omówienie dzieła Antona Handlirscha «Die fossilen Insekten», zawarł wiele krytycznych uwag i własnych poglądów na zagadnienia paleontologii.

Najcenniejszą pracą badawczą J. Łomnickiego na temat owadów kopalnych jest niewątpliwie opracowanie wspólne z ojcem fauny chrząszczy z wykopalisk w Staruni (1914). Warto zaznaczyć, że z 180 gatunków chrząszczy wykazanych w rozprawie, J. Łomnicki oznaczył i opisał 58 gatunków z rodzin: *Carabidae* (22), *Haliplidae* (2), *Dytiscidae* (23), *Gyrinidae* (4) i *Hydrophilidae* (7). Autorzy stwierdzili, że chrząszcze fauny dyluwium staruńskiego swym składem gatunkowym niewiele odbiegają od chrząszczy fauny współczesnej, różniąc się jedynie większą ilością elementów południowo-wschodnich oraz halobiontów.

Owadom dyluwialnym fauny Polski J. Łomnicki poświęcił kilka referatów, które przedstawiał na posiedzeniach krajowych towarzystw naukowych. Opracowania te nie zostały ogłoszone drukiem, jakkolwiek autor wykorzystał w nich w znacznym stopniu wyniki własnych studiów paleontologicznych.

Działalność popularyzacyjna i organizacyjna

Udział Jarosława Łomnickiego w popularyzacji wiedzy entomologicznej zajmuje poczesne miejsce w jego wszechstronnym dorobku naukowym. W pierwszych latach swojej działalności badawczej ogłosił rozprawę wkraczającą w dziedzinę anatomii porównawczej „O pochodzeniu skrzydeł owadów” (1898 c). Wymieniona poprzednio jego publikacja „Kopalne owady” (1912) również w dużym stopniu rozszerzyła znajomość wiedzy o owadach w polskim społeczeństwie. Podobnie o charakterze referatowym ocena opracowania niemieckiego zoologa Fryderyka Paxa (juniora) „Die Tierwelt” w dziele zbiorowym «Handbuch von Polen», 2. Aufl., Berlin 1918 (1919 b), stanowiła wówczas pewien wkład do poznania fauny Polski. W historycznym studium „Owady Polski w O. Gabriela Rzączyńskiego T. J. «Historia Naturalis Curiosa Regni Poloniae, Magni Ducatus Lituaniae etc.»” (1928 b) J. Łomnicki starał się zebrane w dziele z roku 1721 wiadomości o tej grupie zwierząt krajowych interpretować według aktualnego stanu nauki.

Syntetycznie ujęty referat J. Łomnickiego „Zarys fauny okolicy Lwowa” (1915) można przyjąć za przykład popularyzacji wyników badań terenowych. W nawiązaniu do kłeskowego występowania chrząszcza majowego, *Melolontha melolontha* (Linn.), w podkarpackich rejonach Małopolski na łąkach

prasy codziennej (1916) omówił zjawisko okresowych pojawów tego gatunku i pokrewnych chrząszczy. W następnych artykułach pragnął zainteresować polskiego czytelnika różnymi ciekawostkami ze świata owadów, jak na przykład w szkicu biologicznym „Świetliki a świecele” (1923 c).

Głównym jednak przedmiotem działalności popularyzacyjnej rozwijanej przez J. Łomnickiego stały się mrówki. Cykl ten otwierają artykuły „O gościach mrówek” (1922 e, 1923 c) i „O myrmekofilji” (1922 f). Szeroki wachlarz myśli znakomitego przyrodnika zawiera opracowanie „Przegląd narodzin społeczeństwa mrówczego” (1925 e). Cykl zamyka rozprawa popularyzacyjna wydana w postaci książeczki „Z życia mrówek” (1928 d) w serii «Biblioteka Przyrody i Techniki» Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych we Lwowie.

Z kolei należy tu jeszcze wymienić artykuł J. Łomnickiego „Z wyprawy Muzeum im. Dzieduszyckich nad Polskie Morze” (1923 d) oraz poświęcone pamięci zasłużonego entomologa Józefa Dziędzielewicza wspomnienie pośmiertne (1918) i szkic biograficzny (1920 b).

Wraz z popularyzacją wiedzy entomologicznej w Polsce Jarosław Łomnicki uznał za konieczne zjednoczenie wszystkich pracowników naukowych z tej dziedziny. Jak już zaznaczyłem poprzednio, z jego inicjatywy w dniu 13 grudnia 1920 r. utworzono Sekcję Entomologiczną przy Polskim Towarzystwie Przyrodników im. Mikołaja Kopernika i rozpoczęto wydawanie własnego biuletynu «Polskie Pismo Entomologiczne». Następnie dzięki jego staraniom w dniu 4 grudnia 1922 r. odbyło się zebranie organizacyjne Polskiego Związku Entomologicznego (od roku 1965 Polskiego Towarzystwa Entomologicznego).

W podsumowaniu działalności twórczej i organizacyjnej wypada podkreślić wielkie zasługi Jarosława Łomnickiego jako współpracownika naukowego i później dyrektora Muzeum Przyrodniczego im. Dzieduszyckich. W ramach tej placówki od lat szkolnych pod troskliwym okiem ojca do niemal ostatnich dni życia tworzył bezcenną dokumentację naukową w szerokim tego słowa znaczeniu.

*
* *

Pełna poświęcenia i owocna działalność badawcza Mariana i Jarosława Łomnickich na polu entomologii wywarła zasadniczy wpływ na twórczość ich najbliższych współpracowników, rozwijających studia w ważnych dla nauki specjalnościach: Jana Kinela (1886–1950) — *Coleoptera*, głównie *Hydradephaga*; Adama Krasuckiego (1887–1951) — *Heteroptera* i *Homoptera*; Romana Kuntzego (1902–1944) — *Coleoptera*, głównie *Chrysomelidae*; Jana Noskiewicza (1890–1963) — *Hymenoptera*, szczególnie *Apidae*, *Sphecidae*, *Vespidae* i *Chrysididae*. Przykład wybitnych entomologów promieniował także i na wielu innych badaczy krajowej fauny, którzy znacznie poszerzyli wiedzę o owadach, jak Kazimierz Bobek (1849–1901) — *Diptera*; Józef Dziędzielewicz (1844–1918) — *Ephemeroptera*, *Odonata*, *Plecoptera*, *Megaloptera*, *Neuroptera*, *Macoptera* i

Trichoptera; Stanisław Klemensiewicz (1854–1920) – *Macrolepidoptera*; Bolesław Kotula (1849–1898) – *Heteroptera* i *Coleoptera*; Włodzimierz Kulmatycki (1895–1939) – *Hymenoptera*, *Formicoidea*; Witold Niesiołowski (1866–1954) – *Macrolepidoptera*; Marian Nunberg (1896–1986) – *Coleoptera*, głównie *Scolytoidea*; Jan Romaniszyn (1881–1945) – *Macrolepidoptera*; Fryderyk Schille (1850–1931) – *Thysanura*, *Odonata*, *Orthoptera*, *Thysanoptera*, *Psocoptera*, *Microlepidoptera* i *Macrolepidoptera*; Stanisław Smreczyński senior (1872–1954) – *Orthoptera*, *Heteroptera* i *Homoptera*; Stanisław Smreczyński junior (1899–1975) – *Coleoptera*, szczególnie *Curculionidae*; Jan Śnieżek (1870–1924) – *Hymenoptera*, głównie *Apidae*; Michał Świątkiewicz (1861–1939) – *Macrolepidoptera*; Szymon Tenenbaum (1892–1941) – *Orthoptera* i *Coleoptera*.

Omówiony okres rozwoju entomologii na polskich ziemiach na przełomie wieku dziewiętnastego i dwudziestego stworzył solidne podstawy do pełniejszego rozkwitu tego działu zoologii po drugiej wojnie światowej.

PUBLIKACJE MARIANA ŁOMNICKIEGO Z DZIEDZINY ENTOMOLOGII

1. Rozprawy i doniesienia z prac badawczych

- 1866 Przyczynek do fauny chrząszczyw Galicji. Rocznik Tow. Nauk. Krak., Kraków, 9 ss., 1 tabl. nlb.
- 1867 (wspólnie z Maksymilianem Siła-Nowickim) Spisy chrząszczyw. 1. Z okolicy Drohobycza. 2. Z okolicy Bochni. 3. Z okolicy Tarnopola. Spraw. Kom. Fizyogr. Tow. Nauk. Krak., Kraków, 1: [141]–[144].
- 1868 a Wycieczka na Czarnogórę. Spraw. Kom. Fizyogr. Tow. Nauk. Krak., Kraków, 2: (132)–(151).
- 1868 b Wykaz chrząszczyw czarnogórskich według rozszedlenia pionowego [oraz] Wykaz chrząszczyw tatrzańskich według rozszedlenia pionowego. Spraw. Kom. Fizyogr. Tow. Nauk. Krak., Kraków, 2: (151)–(152).
- 1868 c (wspólnie z Maksymilianem Siła-Nowickim) Wiadomości fauniczne [z Galicji zachodniej i z Galicji wschodniej]. Spraw. Kom. Fizyogr. Tow. Nauk. Krak., Kraków, 2: (155)–(166).
- 1870 a (wspólnie z Maksymilianem Siła-Nowickim) Zapiski fauniczne [m.in. z Pienin i z Babiej Góry]. Spraw. Kom. Fizyogr. Tow. Nauk. Krak., Kraków, 4: (1)–(30).
- 1870 b Zapiski z wycieczki podolskiej, odbytej w roku 1869 pomiędzy Seretem, Zbruczem a Dniestrem. Spraw. Kom. Fizyogr. Tow. Nauk. Krak., Kraków, 4: (41)–(85).
- 1874 Wykaz dodatkowy chrząszczyw galicyjskich. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, Kraków, 8: (12)–(18).
- 1875 Chrząszcze zebrane w okolicy Stanisławowa. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, Kraków, 9: (154)–(182).
- 1875–1905 Materiały do fauny szarańczaków galicyjskich. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, Kraków, 9 (1875): (150)–(154); 10 (1876), cz. II: (1)–(14); 38 (1905), cz. II: 102–103.
- 1875–1908 Wykaz chrząszczyw nowych fauny galicyjskiej. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, Kraków, 9 (1875): (183)–(184); 11 (1877), cz. II: (151)–(152); 13 (1879), cz. II: (221)–(223); 26 (1891), cz. II: 16–25. Kosmos. Lwów, 15 (1890): 511–512; 29 (1904): 367–373; 33 (1908): 84–85.

- 1876–1878 a Spostrzeżenia pojawów w świecie zwierzęcym w Stanisławowie. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, Kraków, **10** (1876) cz. I: [181]; **11** (1877), cz. I: [187]–[188]; **12** (1878), cz. I: [213].
- 1876–1878 b Zapiski zoologiczne. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, Kraków, **10** (1876), cz. II: (15)–(16); **12** (1878), cz. II: (162)–(164).
- 1877 Sprawozdanie z wycieczki zoologicznej odbytej na Podolu w roku 1876 pomiędzy Seretem, Zbruczem a Dniestrem. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, Kraków, **11**, cz. II: (128)–(151).
- 1878 a Wykaz szarańczaków zebranych w miesiącu sierpniu 1877 roku w górach Sołotwińskich. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, Kraków, **12**, cz. II: (10)–(14).
- 1878 b Wycieczka w góry Sołotwińskie (od 2 do 10 sierpnia 1877 roku). Pam. Tow. Tatr., Kraków, **3**, 2: 32–48.
- 1879 Zapiski ortopterologiczne. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, Kraków, **13**, cz. II: (124)–(129).
- 1880 Chrząszcze zebrane w górach Sołotwińskich. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, Kraków, **14**, cz. II: (3)–(12).
- 1881 *Otiorhynchus dzieduszyckii* nov. sp. Kosmos, Lwów, **6**: 433–435.
- 1882 a Pluskwy różnoskrzydłe (*Hemiptera-Heteroptera*) znane dotychczas z Galicji. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, Kraków, **16**, cz. II: (27)–(55).
- 1882 b Sprawozdanie z wycieczki entomologicznej w góry Stryjskie, podjętej w roku 1880. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, **16**, cz. II: (240)–(254).
- 1884 a Dodatek do wykazu pluskw różnoskrzydłych (*Hemiptera-Heteroptera*) galicyjskich. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, Kraków, **18** (1884), cz. II: (204)–(206).
- 1884 b Pluskwy równoskrzydłe (*Hemiptera-Homoptera*) znane dotychczas z Galicji. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, Kraków, **18**, cz. II: (230)–(238).
- 1884 c *Catalogus coleopterorum Haliciae. Leopoli. 1884.* 4 nlb. + 43 pp.
- 1886 Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie. Dział I. Zoologiczny. Oddział zwierząt bezkręgowych. IV. Chrząszcze czyli tęgoskrzydłe (*Coleoptera*). Wydawn. Muz. im. Dzieduszyckich, Lwów, tom II, 1886, XXXI + 308 ss.
- 1890 Owady kopalne z Borysławia. Kosmos, Lwów, **15**: 509–510.
- 1890–1906 Fauna Lwowa i okolicy. Chrząszcze (*Coleoptera*). Część I–IV. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, Kraków, **25** (1890), cz. II: (141)–(217); **37** (1903), cz. II: 31–56; **38** (1905), cz. II: 65–97; **39** (1906), cz. II: 3–22.
- 1894 a Pleistocénskie owady z Borysławia. Wydawn. Muz. im. Dzieduszyckich, Lwów, tom IV, 1894, 4 nlb. + 116 ss., 9 tabl.
- 1894 b Ślady miocénskiej fauny lądowej pode Lwowem. Kosmos, Lwów, **19**: 471–472.
- 1897 Materiały do miocénskiej fauny Lwowa i najbliższej okolicy. Kosmos, Lwów, **22**: 18–37.
- 1905 Wykaz szarańczaków (*Orthoptera*) z okolicy Lwowa. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, Kraków, **38**, cz. II: 98–101.
- 1906 a Notatka naukowa. (O szarańczaku *Acridium aegyptium* Linn.). Kosmos, Lwów, **31**: 20.
- 1906 b Wiadomość tymczasowa o prasarmackiej faunie w miocenie lwowskim. Kosmos, Lwów, **31**: 257–263.
- 1913 Wykaz chrząszczów czyli tęgopokrywych (*Coleoptera*) ziem polskich. – *Catalogus coleopterorum Poloniae*. Kosmos, Lwów, **38**: 21–155 (bibliogr.).
- 1914 (opracowanie zbiorowe) Wykopaliska staruńskie. Słoń mamut (*Elephas primigenius* Blum.) i nosorożec włochaty (*Rhinoceros antiquitatis* Blum. s. *tichorhinus* Fisch.) wraz z współczesną florą i fauną. Wydawn. Muz. im. Dzieduszyckich we Lwowie, tom XV, Kraków 1914, X + 386 ss. (39 ryc.), 67 tabl., 1 mapa geologiczna. [M. Łomnicki m.in. opracował dwuparce (*Diplopoda*) s. 50, ważki (*Odonata*) s. 51, prostoskrzydłe (*Orthoptera*) s. 51–52, wspólnie z J. Łomnickiem tęgopokrywe (*Coleoptera*) s. 52–85, półtegopokrywe (*Hemiptera*) s. 86–87, dwuskrzydłe (*Diptera*) s. 88; F. Schille opracował łuskoskrzydłe (*Lepidoptera*) s. 89–91].

2. Publikacje przeglądowe i popularnonaukowe

- 1868 d Wycieczka na Łomnicę tatrzańską 26 lipca 1865. Tyg. Ilustr., Ser. II, Warszawa, **2** (1868), 30: 46-47; **2**, 31: 57-58; **2**, 32: 69-70; **2**, 33: 83; **2**, 34: 96; **2**, 35: 102; **2**, 36: 114.
- 1869 Znaczenie owadów w gospodarstwie przyrody. (Odczyt). Nakładem autora, Lwów, 16 ss.
- 1870 c Pogadanki owadnicze. Flora (czasop. botan.-ogrodn., organ Lwow. Tow. Ogrodn.-Sadown.), Lwów, **1**, 1: 17-23.
- 1871 Krasa owadów (według Micheleta). Przyrodnik (kwartalnik / sześciotygodnik popul. ilustr. pod red. E. Janoty, M. Łomnickiego i L. Wajgła), Lwów, **1**, 4: 1-4.
- 1872 Mrówka. (Odczyt miany w Stanisławowie w dniu 3 grudnia 1871 r.). Przyrodnik (kwartalnik / sześciotygodnik popul. ilustr. pod red. E. Janoty, M. Łomnickiego i L. Wajgła), Lwów, **2**, 1: 18 24; **2**, 2: 55 58; **2**, 4: 115 119; **2**, 5: 149 160; **2**, 6: 178 187.
- 1884 d Powstanie krawędzi północnej płaskowzgórza podolskiego. Kosmos, Lwów, **9**: 491-514.
- 1911 Warunki geograficznego rozszedlenia owadów tęgopokrywych (*Coleoptera*) w Karpatach. Entomolog Polski, Łódź, **1**, 3: 69-73.

PUBLIKACJE JAROSŁAWA ŁOMNICKIEGO Z DZIEDZINY ENTOMOLOGII

1. Rozprawy i doniesienia z prac badawczych

- 1892 Coleopterologische Notizen. Societas Entomologica, Zürich-Hottingen, **6** (1891/1892): 172-173.
- 1894 Materialien zur Verbreitung der Carabiden in Galizien. Verh. d. Zool.-Bot. Gesellsch. in Wien, Wien, **43** (1893): 335-348 (2 Abb.).
- 1895 Coleopterologisches aus Argentina. Societas Entomologica, Zürich-Hottingen, **10** (1895/1896): 82-83.
- 1897 Übersicht der coleopterologisch-faunistischen Arbeiten über Galizien aus dem Jahre 1896. Societas Entomologica, Zürich-Hottingen, **12** (1897/1898): 50-52.
- 1898 a Flügelrudimente bei den Carabiden. Zool. Anzeiger, Wien, **21**, 560: 352-355.
- 1898 b Erythropodismus der Laufkäferarten. Zool. Anzeiger, Wien, **21**, 560: 355-357.
- 1900 Krawiec (*Lethrus cephalotes* Pallas). (Drobna wiadomość). Kosmos, Lwów, **25**: 520.
- 1901 Notatka naukowa. (O mrzyku *Anthrenus verbasci* Linn.). Kosmos, Lwów, **26**: 197.
- 1902 a *Elater wiśniowskii* nov. sp. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, Kraków, **36**, cz. II: 11-12.
- 1902 b *Otiorynchus bisulcatus* Fabr., gatunek chrząszcza nowy dla fauny galicyjskiej. Spraw. Kom. Fizyogr. AU, Kraków, **36**, cz. II: 13.
- 1903 a *Elater wiśniowskii* nov. sp. Bull. Int. de l'Acad. des Sciences de Cracovie, Cl. math. nat., Kraków, **1903**, 1: 65-66.
- 1903 b *Otiorynchus bisulcatus* Fabr. Bull. Int. de l'Acad. des Sciences de Cracovie, Cl. math. nat., Kraków, **1903**, 1: 66.
- 1903 c Formy krajowe wyszczerka *Notiophilus aquaticus* Linn. Kosmos, Lwów, **28**: 105-114.
- 1911 Przegląd wodolubków (*Philydrus*) Polski. Kosmos, Lwów, **36**: 263-273 (1 rys.).
- 1914 (wspólnie z Marianem Łomnickim) Tęgopokrywe (*Celeoptera*). W dziele zbiorowym «Wykopaliska starożytne», s. 52-85. Wydawn. Muz. im Dzieduszyckich we Lwowie, tom XV, Kraków 1914.
- 1915 Zarys fauny okolicy Lwowa. (Przyroda Lwowa, jej osobliwości i zabytki). Rozpr. i Wiadom. z Muz. im. Dzieduszyckich, Lwów, **1**, (1914), 1-2: 109-111.
- 1919 a Stanowiska krajowe nieróbki czarniawej (*Anergates atratulus* Schenck). (Zapiski naukowe). Rozpr. i Wiadom. z Muz. im. Dzieduszyckich, Lwów, **3** (1917), 3-4: 199-200.

- 1920 a Z fauny mrówek Litwy. (Zapiski naukowe). Rozpr. i Wiadom. z Muz. im. Dzieduszyckich, Lwów, 4 (1918), 1-4: 99-100.
- 1921 O mikrandrji u mrówki zbójnicy krwistej (*Raptiformica sanguinea* Latr.). Kosmos, Lwów, 46: 98-99.
- 1922 a O mrówce żniwiarce jarowej (*Messor structor orientalis* var. *clivorum* Ruzsky) z Podola. Rozpr. i Wiadom. z Muz. im. Dzieduszyckich, Lwów, 5-6 (1919-1920): 183-188.
- 1922 b Drobny przyczynek do znajomości mrówek żniwiarek (*Messor* Forel) Podola. Rozpr. i Wiadom. z Muz. im. Dzieduszyckich, Lwów, 5-6 (1919-1920): 189-190.
- 1922 c Przyczynek do opisu królowej mrówki powolnicy europejskiej (*Sysphincta europaea* For.). Pol. Pismo Entomol., Lwów, 1, 1: 3-4.
- 1922 d Über den Anfang der Kolonien der glänzend-schwarzen Holzameise. Entomol. Anzeiger, Wien, 2 (1919), 7: 79-80.
- 1923 a Sur un cas d'amblypygie chez *Melolontha melolontha* Linné. Pol. Pismo Entomol., Lwów, 2, 1: 1-2 (1 ryc.).
- 1923 b *Athous mokrzejckii* nov. sp. (*Coleoptera, Elateridae*). Pol. Pismo Entomol., Lwów, 2, 2: 53-54.
- 1924 a Spis ryjkowców rodzaju rozpucza (*Liparus* Olivier) Muzeum im. Dzieduszyckich. Rozpr. i Wiadom. z Muz. im. Dzieduszyckich, Lwów, 9 (1923): 1-5.
- 1924 b O trzech gynandromorfach mrówki wścieklicy marszczystej (*Myrmica rugulosa* Nyl.). Kosmos, Lwów, 49: 817-830 (5 rys.).
- 1925 a Przegląd polskich gatunków rodzaju mrówka (*Formica* Linné). Pol. Pismo Entomol., Lwów, 3 (1924), 4: 151-162.
- 1925 b Une contribution à la connaissance de la faune des fourmis des îles Baléares. Pol. Pismo Entomol., Lwów, 4, 1: 1-3.
- 1925 c *Plagiolepis vindobonensis* nov. sp. (*Hymenoptera, Formicidae*). Pol. Pismo Entomol., Lwów, 4, 2: 77-79 (4 Textfiguren).
- 1925 d O karteczkowaniu zbiorów chrząszczów. Pol. Pismo Entomol., Lwów, 4, 2: 133-138.
- 1926 a *Domene scabricollis* Er. (*Coleoptera, Staphylinidae*) w Polsce. Pol. Pismo Entomol., Lwów, 4 (1925), 4: 249-251.
- 1926 b Kleine Berichtigung zum zweiten Bande in der Reitters «Fauna Germanica». Entomol. Anzeiger, Wien, 6, 10: 78.
- 1928 a Kilka uwag o polskich gatunkach rozpucza (*Liparus* Olivier). Rozpr. i Wiadom. z Muz. im. Dzieduszyckich, Lwów, 10 (1924-1927): 82-86.
- 1928 b Owady Polski w O. Gabriela Rzączyńskiego T. J. «Historia Naturalis Curiosa Regni Poloniae, Magni Ducatus Lituaniae etc.». Pol. Pismo Entomol., Lwów, 6 (1927), 1-2: 48-58.
- 1928 c Spis mrówek Lwowa i okolicy. «Księga pamiątkowa 50-lecia Gimnazjum IV im. Jana Długosza we Lwowie», Lwów 1928. Nadbitka, 11 ss.
- 1931 Przegląd mrówek (*Formicidae*) Tatr polskich. Pol. Pismo Entomol., Lwów, 10, 2: 97-101.

2. Publikacje przeglądowe i popularnonaukowe

- 1898 c O pochodzeniu skrzydeł owadów. Z 11 figurami w tekście i niemieckim streszczeniem. Nakładem autora, Lwów 1898, 16 ss.
- 1912 Kopalne owady. Streszczenie dzieła A. Handlirscha p. t. «Die fossilen Insekten», rozdziały VII i IX. Sprawozdanie Dyrekcyi c. k. II Szkoły Realnej we Lwowie za rok 1910 i 1912, Lwów 1912, 66 ss.
- 1916 Lata chrabąszczowe. Kurjer Lwowski, Lwów, 1 VI 1916, 34, 277: 2-3.
- 1918 Józef Dziędzielewicz. Kurjer Lwowski, Lwów, 9 III 1918, 36, 114: 2-3.
- 1919 b F. Pax jun.: Die Tierwelt. Ocena dzieła «Handbuch von Polen», 2. Aufl., Berlin 1918, S. 135-144, S. 180-186. Kosmos, Lwów, 42 (1917): 104-190.

- 1920 b Józef Dziędzielewicz. (Wspomnienie pośmiertne). Spraw. Kom. Fizyogr. PAU, Kraków, **53-54**: XLIV-XLVI.
- 1922 e O gościach mrówek. Przynr. i Techn., Lwów-Warszawa, **1**, 1: 46-51; 1, 2: 119-126 (2 rys.).
- 1922 f O myrmekofilji zwierząt. (Odczyt wygłoszony na posiedzeniu Pol. Tow. Przynr. im. M. Kopernika we Lwowie). Słowo Polskie, Lwów, 13 III 1922, **27**, 62: 3; 15 III 1922, **27**, 63: 5; 7 V 1922, **27**, 98: 5.
- 1923 c Goście właściwi mrówek czyli symfile. Przynr. i Techn., Lwów-Warszawa, **2**, 1: 20-23 (4 rys.).
- 1923 d Świetliki a świecele. (Z przyrody). Słowo Polskie, Lwów, 2 II 1923, **28**, 32: 5.
- 1923 e Z wyprawy Muzeum im. Dzieduszyckich nad Polskie Morze. Rybak Polski, Bydgoszcz, **4**, 2-3: 27-30.
- 1925 e Przykład narodzin społeczeństwa mrówczego. Myśl Akademicka, Lwów, **1**, (grudzień 1925), 1: 14-16.
- 1928 d Z życia mrówek. Biblioteka „Przyrody i Techniki”, tom IV, 24 ss. (12 rys.). Lwów-Warszawa. Książnica Polska Tow. Naucz. Szkół Wyższych,

Przyjęto do druku 1986. 03. 10

ul. Nowiniarska 12 m. 32
00-235 Warszawa